

Presentació del catàleg *Cartells de la Col·lecció Fornas. Producció gràfica de la Segona República i la Guerra Civil* (Palau del Parlament, 27 d'abril de 2006)

El president

Molt bona nit. Siguin benvingudes i benvinguts al Palau del Parlament de Catalunya. Molt honorable senyor Joaquim Xicoy, senyor Fornas –il·lustre exdiputat d'aquesta casa–, senyor Fontserè, senyor Giralt-Miracle, senyores diputades, senyores i senyors, com a president del Parlament, em complau donar-los de nou la benvinguda en aquest Palau, seu de la cambra legislativa catalana i que avui té l'honor d'acollir la presentació del llibre catàleg *Cartells de la Col·lecció Fornas*.

En primer lloc, prendrà la paraula el senyor Daniel Giralt-Miracle, crític d'art.

El Sr. Daniel Giralt-Miracle (crític d'art)

Molt honorable president, amics, senyores i senyors, no sé què els passa, a vostès, els qui van viure la guerra i els qui no van viure la guerra, quan es troben davant d'un cartell d'aquest període històric de la República i la Guerra Civil. Jo, encara ara, tinc una sotragada, una sotragada visual i una sotragada pel contingut, pel text i per tot allò que crec que representa.

Del nostre cartellisme d'aquest període, avui presentem aquest magnífic llibre fet pel Parlament, *Cartells de la Col·lecció Fornas. Producció gràfica de la Segona República i la Guerra Civil*, un dels aplecs més complets que s'han fet d'aquell període. Són uns cartells que encara parlen avui i uns cartells que encara anem on anem del món representen un capítol específic de la història del cartellisme internacional. Tot i que avui altres mitjans, com la fotografia, el cinema, la televisió, els audiovisuals o l'internet, han arrasat en l'hegemonia de la cultura de la imatge, aquells cartells, quan són davant nostre, tenen la força de l'invent del cartell, que és ser davant per davant del vianant, situat en l'escenari urbà on viu el vianant o el ciutadà, ser una imatge fixa

que pot ser rellegida, una imatge carregada de signes i de símbols de baix cost i eficàcia comunicativa. Per tant, en aquell moment es va saber recórrer a l'eina més a l'abast i a l'eina més eficaç per poder comunicar el clam de llibertat que la República va aixecar i que durant la guerra es va haver de mantenir.

I això es va produir en el nostre país i en la nostra cultura per unes raons que jo crec fonamentals i que coincideixen: una és perquè aquest era un país d'arts gràfiques, hi havia un bon desenvolupament de la indústria gràfica; segon, perquè hi havia artistes disposats no solament a fer pintura de saló, sinó artistes disposats a llançar el seu art, a posar el seu talent en la creativitat de les imatges i al servei d'una causa que es veia amenaçada, i era necessari respondre activament a allò que ells sabien fer, i, en tercer lloc, es produeix perquè es viu un moment històric remarcable, diferent. Quan en Fontserè, aquí present, ens explica el que feien, el que vivien, en les seves memòries, en les seves explicacions, veiem que era un moment d'exaltació civil en què ens la jugàvem molt. No vàrem guanyar; primer, vam gaudir amb la República, després vam perdre amb la guerra i el franquisme, però va ser un moment històric irrepetible, i tots aquests elements condensats fan que el nostre cartellisme de la Guerra Civil no sigui un capítol irrellevant de la història del cartellisme internacional, sinó que sigui un capítol remarcable, carregat d'una potència excepcional en la forma, en el fons i en l'estètica.

Vostès saben que el cartellisme viu una època daurada a París, el París de la *belle époque*. Hem tingut ara a Barcelona les exposicions d'en Toulouse-Lautrec al Museu Nacional i hem tingut al Museu d'Història de Catalunya en Casas, els dos grans del cartellisme d'aquell moment, però és un cartellisme per fer maco, al servei de la burgesia, al servei del consum, perfecte per a la *belle époque*. No són així els cartells de la Guerra Mundial, els de la Primera Guerra Mundial, i menys els revolucionaris i avantguardistes de la Revolució Russa del 17, en què l'esperit i el llenguatge de l'avantguarda, renovador, s'implica, i aquest cartells no es posen a vendre grans *soirées*, o grans perfums, o bones xocolates, o carreres de l'Automòbil Club, sinó que es posen al servei de causes col·lectives, com el treball, els plans quinquennals, els

plans agrícoles, les qüestions sanitàries o les qüestions educatives, o la cultura, que serà el gran èmfasi del nostre cartellisme en el període republicà.

La República i la Guerra Civil van propiciar a Catalunya i a Espanya en general l'aparició d'un cartellisme polític, avui reconegut arreu del món per la seva qualitat i originalitat, la rotunditat de les seves imatges i la força de les seves paraules, que van fer que arribés a constituir un capítol específic dins de la gran història del cartellisme internacional. Això, però, ha pogut aparèixer quan el cartell ha tornat a emergir, ha tornat a circular, s'ha tornat a fer conèixer, i llibres com aquest d'avui ajudaran a internacionalitzar-lo.

La República va perdre la guerra i va veure enfonsats els seus ideals, però la seva obra social, el seu sentit cívic, l'autenticitat i convicció dels seus missatges, han sobreviscut la dictadura de Franco i tots els feixismes europeus. Malgrat les seves contradiccions i problemes, la República sempre va defensar una opció moderna, moderna i modernitzadora, socialment i cultural, capaç d'assimilar tots els elements renovadors que vivia l'Europa d'entreguerres i aportar un alè de llibertat als individus i a les col·lectivitats, i això queda àmpliament reflectit en el llenguatge sintètic i contundent dels cartells que es van produir entre el 1931 i el 36. Contràriament, i no cal ser partidista, els cartells del bàndol facciós sempre van ser retòrics, retrògrads, allunyats de la cultura popular i de qualsevol idea d'innovació i de progrés.

En aquells anys, davant la competència del míting, del diari, de la incipient ràdio i del cinema, el cartell va resultar l'eina més eficaç i contundent per transmetre d'una forma immediata les consignes dels partits o governs. La majoria dels artistes, *amateurs* o professionals, es van posar al servei de la causa republicana per defensar la llibertat i oposar-se a la insurrecció anticonstitucional que s'inicia el 17 de juliol del 1936. Els artistes van fer seva la causa de la guerra, el cartell es transforma en una arma de combat, una mica en allò que deia Picasso que era la pintura —«per mi és una arma de combat», evidentment pacífica—, els artistes formen part d'aquell «exèrcit de l'art» que va ser definit per Maiakowski, o són «soldats del paper i de la tinta», com la revista *El Socialista* deia el 1936.

Per mi hi ha una definició molt important que dóna un intel·lectual equànime del període de la nostra guerra i de la nostra República, que és Salvador de Madariaga, que va definir la nostra guerra com una guerra de la tinta enfront de la pólvora i dels canons, perquè va ser una guerra defensada mitjançant els pamflets, els llibres, els cartells, l'opció pacifista, idees defensades no amb la força de les armes, sinó amb la força de la convicció. En realitat, es podria escriure la història dels vuit anys que va durar la República a partir dels múltiples cartells que es van editar durant aquest període, incloent-hi el temps de la guerra. Jo crec que els cartells en aquell moment són un document històric tan explicatiu, tan penetrant, tan descriptiu, que probablement ens estalvien moltes pàgines de literatura i anem directament aquí. Són els partits que defensen els partits..., i són les causes que aquests partits defensaven.

Per tant, per mi el capítol del llibre que avui presentem..., el títol és «Cartells que han fet història», perquè són cartells que defineixen exactament l'estat d'ànim mitjançant la força de les imatges creades en aquell moment.

Probablement, per mi aquest és el motiu per què a partir de l'1 d'abril del 1936 el franquisme va perseguir i destruir ferotgement tot el material de propaganda generat durant el període de la República, especialment cartells, i, en conseqüència, les poques peces que van sobreviure en la clandestinitat no van veure la llum fins que Franco, el general Franco, no va morir.

Per fortuna, i jo ho vaig viure directament, es produeix un esdeveniment de projecció internacional: la Biennial de Venècia de 1976 dedica un pavelló a Espanya, i dedica un pavelló a Espanya que es diu: «España de vanguardia artística y realidad social, 1936-1976», i dedica una sala especial als cartells de la República i de la guerra.

En aquesta reunió internacional que es va fer a Venècia, on hi havia en Carrillo, en Ruiz-Giménez, en Miquel Roca, en Marcelino Camacho, és a dir, totes les forces democràtiques que llavors començaven a emergir, el cartellisme de la República i el nostre cartellisme hi van ser presents com a imatge d'aquell esdeveniment. A partir d'aquell moment el nostre cartellisme entra en el rodatge dels estudis de la història del cartellisme, entra en els capítols d'història de l'art, entra en la història de la cultura

i comença a emergir de totes les col·leccions que, com la d'en Fornas, van recuperar com ratetes allò que estava prohibit, allò que estava perseguit o, dissortadament, allò que molts van destruir per no rebre represàlies pel fet de tenir aquest material delictiu a casa seva.

Però també comença un moment interessant. És el moment en què hi ha instituts, com el de Figueres, universitats, biblioteques, col·leccionistes, que comencen a fer tesis sobre els cartells, a arreplegar-ne documents, a fer-ne exposicions, a intentar fer-ne inventaris; apareixen alguns petits llibres sobre els cartells; es comença a parlar del cartell en la nova etapa de recuperació de la llibertat.

Com que la pruija creativa del bàndol republicà no estava controlada per una censura central o per un ministeri d'informació, la producció de cartells va ser espontània i heterogènia, perquè responia als desitjos, a les necessitats, de cada partit, de cada sindicat, de cada entitat, òrgan o col·lectiu. Això fa que quantitativament i qualitativament el cartell republicà sigui notablement més interessant i creatiu que el cartell franquista, o dels franquistes, o dels feixistes, primer perquè la preocupació per la cultura era inexistent i segon perquè el seu objectiu era guanyar la guerra i no crear espais de llibertat.

De cartells, a partir de tesis i treballs universitaris que n'han fet, uns estudiosos diuen que se'n van produir un miler o 1.500; altres, com l'amic Jordi Carulla, que ha dedicat gran part dels seus llibres de Postermil a estudiar el nostre cartellisme, arriben a parlar de 3.500. Sigui com sigui, si nosaltres tenim en compte que la guerra va durar mil dies, es van editar una mitjana de tres cartells el dia. Per tant, és una xifra prodigiosa, és una xifra que demostra la força que el cartell tenia en l'època que no hi havia televisió, que la ràdio no arribava a tot arreu o que la ràdio era per fil. Per tant, el cartell és quelcom més que un tros de paper imprès; és la guerrilla visual emprada en aquella època per lluitar contra l'enemic.

Podem parlar d'una febre cartellista, una febre cartellista que defensa l'agitació social, que posa de manifest el risc de l'amenaça de pèrdua de les llibertats..., el convenciment que el cartell era una comunicació eficaç per arribar a la gent, allí on la

gent era, al front, al carrer, a la plaça, a les estacions de tren, perquè el seu llenguatge eminentment icònic arribava a tots els públics. I això ho emfasitzo, perquè en aquell moment els analfabets eren més que els alfabetitzats i, per tant, el cartell tenia un poder de persuasió i de penetració que no haurien tingut altres mitjans de tipus més literari.

I l'altre és l'esforç que fan les indústries gràfiques, col·lectivitzades o no, per posar-hi la seva maquinària. I Catalunya era avançada, en això, com València. El que passa és que l'afició dels valencians era fer cartells de braus i la nostra era fer cartells polítics.

Val a dir que l'arribada de la cromolitografia, que supera les velles litografies i les velles tipografies, va permetre tenir uns cartells amb molt més color, d'eficaç edició i amb molt més impacte cultural.

Bé, de què parlaven els nostres cartellistes? El nostre cartellista en pau, en pau republicana, parla d'esdeveniments eminentment cívics: de la Federació Nacional d'Estudiants, de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, fets que van lligats a la nostra idiosincràsia. Evidentment, després del 36 s'han de posar a defensar amb sentit bèl·lic les llibertats del poble i donar coratge als qui són al front.

El cartell republicà del primer període de la guerra se centra en el manteniment de la moral de la població i a aconseguir que la rereguarda donés suport als soldats que eren al front. Per això, a mesura que l'Exèrcit Nacional avançava la propaganda cartellista republicana es multiplicava i tractava de situar la guerra en el camp de les idees. Les parets de les ciutats i dels pobles lleials a la República es van omplir de cartells de tota mena que defensaven amb contundència la revolució i la República i que s'anaven renovant a mesura que l'evolució de la guerra i els esdeveniments ho imposaven.

I hem volgut incloure en aquest llibre no solament els cartells estàtics. Hi hem volgut incloure moltes de les fotografies que en Met Miravittles, amb el seu Comissariat de Propaganda, ens va salvaguardar, per entendre que el cartell no és una peça bonica per guardar als museus o emmarcar a casa nostra. El cartell era al carrer, era on hi

havia les barricades, era allà on es produïen els esdeveniments, allà on una nit determinada calia defensar l'ajut al front, portar-hi medecines, portar-hi infermeres o lluitar contra el contraespionatge que el franquisme tenia com més organitzat.

El 14 d'abril de 1931, el període que s'inicia llavors, és un període en el qual allò que es defensa a Catalunya amb la presidència de Macià és arxius, biblioteques, escoles... Recordeu que es crea l'Escola Massana, que es crea la Junta de Museus, que es trasllada l'Hospital de la Santa Creu a un lloc definitiu, que es crea el Museu d'Art de Catalunya, que es crea el Cau Ferrat. És a dir, la nostra és una opció cultural, i els anys trenta van ser uns dels moments d'apogeu, com sabeu, més grans de Catalunya en relació amb Espanya, perquè la nostra era la cultura de la llibertat, la cultura dels llibres, la cultura de les revistes, la cultura de l'alfabetització; tot allò que es podia explicar mitjançant el cartell amb relació a la higiene personal, el control de la natalitat, l'educació infantil, la nova moral sexual, el naturalisme, l'eugenèsia, etcètera.

I la pluralitat d'artistes i d'ideologies no permet que parlem genèricament d'un art revolucionari o d'un art proletari específic a Catalunya, però sí que crec que podem parlar d'un art i d'uns artistes al servei de la revolució i que ho fan amb la mateixa consciència de Goya, de Piscator, de Tatlin, de Rotchenko, de Joan Miró amb el cartell *Aidez l'Espagne*, de Picasso amb el *Gernica*, que mai deixaran tornar al lloc que li correspondria ser, o de Juli González amb aquella Montserrat que clama amb la mà enlaire i la boca oberta. És el mateix moment artístic. El cartell, però, l'expressa amb una contundència gràfica i guerrillera més potent.

La primera reacció dels artistes, com he dit abans, va ser posar-se a disposició de la Generalitat a fi de participar en els plans de culturalització, salvació del patrimoni, etcètera. Per fer això es van crear unes institucions, uns agrupaments fonamentals, un dels mateixos artistes, el Sindicat de Dibuixants Professionals, des d'on es va repartir feina i on van ser molt actius gent com en Fontserè, i també el Comissionat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, com ja he dit promogut per Jaume Miravittles, un dels primers centres de propaganda lligat als moviments europeus

d'aquell moment. I aquest Sindicat va saber aplegar gent de molta mena, va aplegar més de cent cinquanta artistes que procedien de la caricatura, com en Batllori o en Goñi; del cartellisme publicitari, com en Subirats i en Fontserè primer; de la il·lustració, com la Lola Anglada; de la pintura, com en Clavé o en Miró, o de la fotografia, com en Sala, en Català Roca o en Català Pic, amb el famós cartell *Aixafem el feixisme*, que va impressionar tant André Malraux, que el cita en el pròleg del llibre dels cartells que es va editar fa uns vint anys.

Bé, aquesta multiplicitat de procedències, especialitats i estils fa que la producció cartellista d'aquells anys sigui tremendament eclèctica i basculi entre un noucentisme que ja és crepuscular i certes manifestacions de les avantguardes més florents a Europa. Té tocs cubistes, té tocs futuristes, una mica de surrealisme i bastant suprematisme. Gràcies al fort lideratge de Renau i Fontserè, es van decantar cap al realisme d'arrel expressionista, que buscava la simplicitat comunicativa i l'impacte emocional immediat.

És interessant constatar com la dinàmica dels esdeveniments, l'entusiasme d'aquests col·lectius i l'homogeneïtzació del seu quefer crea un estil propi, crea un estil que és l'estil del cartellisme de la República i el cartellisme del període republicà a Catalunya, un cartellisme que és entès arreu del món, que ja és conegut com el període del cartellisme de la Guerra Civil a casa nostra i que és equiparat últimament en les històries de l'art amb el muralisme realista mexicà, amb el realisme socialista, amb l'expressionisme alemany o les tècniques del *collage* fotogràfic que es va produir en aquells anys.

És a dir, a partir d'ara que ha sortit a la llum, el nostre cartellisme crec que passa a ser un capítol de l'avantguarda artística per la seva creativitat, per la seva innovació i per la seva força. I, contràriament, en el bàndol dels altres, que van guanyar vergonyosament, el cartellisme no solament és penós figurativament i gràfica —són imatges absolutament d'ascendència i procedència militar, allò de *monja y soldado*—, sinó que les paraules que fan servir són «redención», «salvación» o «cruzada», o el brillant eslògan de Millán Astray «Una patria, España; un caudillo, Franco». Aquesta

és tota la seva literatura, que contrasta, evidentment, amb la que us he dit d'escoles, d'hospitals, de serveis públics, etcètera. Eren simplement símbols castrens, símbols monàrquics i imperials, símbols falangistes o procedents d'aquesta mena de nacionalcatolicisme, en què els escuts, els jous, les fletxes, les àligues de Sant Joan, les victòries romanes, les camises blaves, les boines roges, les mares de déu del Pilar o els sagrats cors creaven una iconografia que no mirava cap al futur, sinó que mirava cap al passat.

I per concloure m'agradaria parlar de dues coses: dels temes que essencialment van preocupar els cartellistes de la República i d'alguns dels seus protagonistes.

Quins són els temes que genèricament apleguen els cartellistes i el cartellisme d'aquella època? La lluita contra el feixisme; les crides al front; els mapes del desenvolupament de la guerra; solidaritat amb tots els pobles d'Espanya, particularment amb Madrid i Euskadi; exaltació dels líders, Macià, Companys, Azaña, Durruti, etcètera; sanitat i prevenció de malalties, particularment la tuberculosi, les venèries i l'embriaguesa; producció industrial i agrícola, que per conseqüència de la guerra era afectada; compromís de les dones amb la lluita i amb el treball de la rereguarda; cura i protecció dels nens; lluitar contra l'ocupació dels invasors; posar de manifest els genocidis dels bombardeigs aeris, com van fer a Guernica, i denúncia de la Cinquena Columna. És a dir, tot el contrari de la «redención», la «salvación», la «cruzada», la «patria» i el «caudillo» que es defensaven en l'altra banda. I tan manifestament va ser així que el mateix Dionisio Ridruejo –primer, falangista, i, després, suposo que penedit– en les seves memòries diu: «A simple vista se veía que los medios de propaganda republicana habían sido muy superiores a los nuestros y su asistencia intelectual mucho más extensa, valiosa y organizada.» Dionisio Ridruejo.

Per tant, davant d'aquesta situació veiem que la presència dels cartells és a tot arreu. Recordeu aquell article de Bartra a *Mirador* el 1936, quan diu que les parets criden perquè els cartells que són a les parets sol·liciten la mirada de tots els espectadors, o recordem aquella frase d'en George Orwell en l'*Homenatge a Catalunya*: «Arreu es

veien cartells revolucionaris flamejant des de les parets.» És a dir que té aquesta projecció internacional.

Conclouré, però jo crec que en un acte com el d'avui, i ho dic com a estudiós del tema, ho dic com a fill d'un cartellista de la República i en el primer acte que fa aquest Parlament dedicat a la contribució intel·lectual, artística i patriòtica del cartellisme, haig d'esmentar els noms dels qui crec que van ser més determinants en la creació de cartells, només perquè quedi constància que el Parlament de Catalunya els ret un homenatge: Michel Adam, Josep Alumà, Maurici Amster, Artur Ballester, José Luis Bardasano, Josep Bartolí, Martí Bas, Jacint Bofarull, Helios Gómez, Lorenzo Goñi, Emetrio Melenderas, Manuel Monleón, Evarist Mora, Josep Renau, Josep Subirats, Rafael Tona i Eduardo Vicente. Tots han mort. Només n'hi ha un que és viu i que avui és aquí. President, si ho considereu oportú, l'aplaudiment que farem a en Fontserè serà per recordar tots aquests grans cartellistes que ha tingut la Catalunya republicana.

Gràcies.

(Aplaudiments forts i perllongats.)

Per aquest motiu, jo crec que hem d'agrair la vocació clara, republicana, democràtica i civil de Josep Fornas, perquè va salvar un patrimoni perdut. No era el patrimoni de les esglésies, no era el patrimoni de les pedres, no era el patrimoni de les escultures, no era el patrimoni de les grans obres d'art. Era el patrimoni del paper efímer, d'una obra feta per durar el que la intempèrie li permetia o fins que no venia un altre cartell i s'hi s'enganyava a sobre i, per tant, desapareixia, però és un art efímer que ha deixat una profunda petjada en la nostra iconografia nacional. I quan anem arreu del món amb aquests cartells impressionem per la força, quan expliquem qui som, què vam ser, què no ens van deixar ser i què volíem ser. I, per tant, col·leccions com aquestes, que puguin ser divulgades i que formin part d'un patrimoni, és enriquir el patrimoni nacional.

I, per això, només volia dir que Catalunya ha tingut dos grans moments en el cartellisme: l'època del modernisme, amb els Casas, amb els Riquer, amb els Utrillo i

els Rusiñol, que és el cartellisme burgès, i l'altre cartellisme és el de la Guerra Civil, és el de la República, el que jo he comentat, que és l'altre moment cimer.

I això és Catalunya, una Catalunya que, d'una banda, busca el progrés, sap ser europea en el moment que toca ser europea, però que, d'altra banda, sap ser revolucionària i sap ser nacionalista, com ho va ser entre la República i la Generalitat.

Moltes gràcies.

(Aplaudiments.)

El president

Moltes gràcies, senyor Giralt-Miracle, per les seves paraules, que ens han aportat, penso, molts elements de novetat, fins i tot en el coneixement. El culpable, per sort, que el paper efímer hagi esdevingut document històric és el senyor Josep Fornas, que va ser diputat d'aquest Parlament en la primera legislatura i que va fer una donació molt important a aquesta casa, la Col·lecció Fornas, que és més que tot això, a més a més. Per tant, senyor Fornas, també té la paraula en aquests moments.

El Sr. Josep Fornas i Martínez (exdiputat i donant de la col·lecció)

Molt honorable president Benach, molt honorable president Xicoy, estimat Carles Fontserè, professor Daniel Giralt-Miracle, amb aquesta bona empena de la vostra exposició, senyores diputades, estimat amic exdiputat Anton Cañellas, amigues i amics, el president del Parlament, amic i company, em va expressar el projecte de publicar un volum en què es reproduïssin els cartells que es van publicar durant la Segona República i durant la Guerra Civil, és a dir, del període que va de 1931 a 1936. El llibre, va dir, es faria en commemoració del vint-i-cinquè aniversari de la recuperació de les institucions catalanes i, per tant, del Parlament de Catalunya i coincidint també amb el setanta-cinquè aniversari de la proclamació de la República. Jo hauria de comentar els orígens de la col·lecció, les circumstàncies de la seva formació, amb les persones que en foren protagonistes i l'anecdòtic que l'envoltava; el president faria el pròleg del llibre, i l'expert en la matèria, el professor Daniel Giralt-Miracle, la introducció.

Com és natural, la proposta em va il·lusionar. Tal com va indicar el president, em vaig posar en contacte amb el senyor Nei Torrell, que és el cap d'Edicions del Parlament, i amb la senyora Inés Montobbio, que és de la Direcció d'Estudis Parlamentaris. Ells em varen detallar l'abast de la proposta.

La col·lecció de cartells que ara es reproduïx forma part del fons polític, bibliogràfic i documental que vaig donar al Parlament de Catalunya l'any 1985, quan vaig plegar de diputat després de participar en la primera legislatura de la institució recobrada.

Han passat més de vint anys des que vaig traslladar a Heribert Barrera, llavors president del Parlament, la decisió presa de donar a la biblioteca el conjunt documental de política catalana que comprenia des de la Primera República del segle XIX fins a la Segona República, la Guerra Civil i la dictadura franquista d'aquest passat segle. De comú acord decidírem ajornar-ho, en part per dificultats d'ubicació – el Parlament es reestructurava, el seu àmbit era reduït – i en part per coincidències de partit, que no volíem que es condicionés l'acceptació de la donació..., també aprofitant que havia decidit amb antelació de no tornar a presentar-me, com ja he dit, ja que havia pres el determini de retirar-me de la política activa després de molts anys de dedicació.

El gener de 1985, sent president del Parlament Miquel Coll i Alentorn, vaig formalitzar la donació, i tot seguit la Mesa del Parlament l'acceptà amb la unanimitat de tots els grups parlamentaris.

Es va tardar deu anys a completar la catalogació i el seu ordenament, però cal remarcar que es va haver de fer front a l'envergadura de la feina, a les limitacions de dedicació, a la manca de mitjans i a la ubicació, condicionada per la instal·lació de la biblioteca i dels arxius.

Va ser l'any 1995, amb el president del Parlament Joaquim Xicoy, present avui aquí amb nosaltres, també company d'antigues militàncies, que, consolidat tot el fons documental, es va fer la presentació dels dos catàlegs, dos magnífics treballs duts a terme pels serveis del Parlament. En el catàleg general del fons documental hi figuren quasi 9.000 llibres i fullets, un miler de publicacions diverses, més de 260 cartells,

altres fons documentals que recullen el buidatge en fitxes i un fons de fulls solts de tota mena que comprenen des de 1800 fins a 1939. L'altre fons documental, Marcel·lí Domingo, que em va confiar la seva vídua a l'exili, conté un extens epistolari i documentació de tota mena.

L'interès personal en els anys quaranta del segle passat per saber en profunditat què havia passat durant la República i la Guerra Civil, que vaig viure durant la meva infantesa i la meva adolescència, em va portar a buscar en llibreries de vell, on inspirant confiança es podien trobar documents del passat amb una altra manera d'exposar els fets, que es contradeia amb la propaganda de la dictadura. A mesura que vaig anar-me documentant va néixer l'interès per saber-ne més i més i em vaig convertir en un apassionat col·leccionista.

A part de la influència familiar i l'experiència viscuda durant la guerra i la postguerra, aquest interès personal per conèixer el passat em va dur a l'activitat resistent a la dictadura franquista i a la política activa. A part de la meva professió, aquest interès pels llibres m'induí a fundar una editorial, Pòrtic, que també intentà i reeixí a introduir una falca en la difícil peripècia del sistema, amb segrestos i processos, també amb èxit, per ajudar les noves generacions en el coneixement del nostre passat i en l'interès pel nostre present, per la llibertat i per la democràcia.

La venda i difusió de llibres o de fullets, de publicacions, que poguessin significar un pensament contradictori amb el sistema dictatorial dels qui es varen aixecar contra la República era totalment prohibida. Els llibreters havien de destruir o lliurar aquestes publicacions a les autoritats competents, amb sancions punitives si no ho feien. Tot i això, molt llibreters guardaren en l'infern dels seus establiments llibres que consideraven una bogeria de malmetre. Recordo el cas del llibreter Josep Sala Badal, del carrer de Boters, de Barcelona, gran coneixedor del seu ofici i home ponderat, que en un escorcoll del seu establiment li varen requisar llibres sobre història de Catalunya, sobre història d'Espanya i la tradició catalana del bisbe Torres i Bages. No ho va entendre mai, i considerava que aquest espoli anava contra la cultura d'un país normal. Va tenir sort que no el multessin, perquè a la seva llibreria hi feien tertúlia uns

quants barons conservadors i més d'un conspicu capellà catedralici, veïns i clients de la llibreria i que varen intercedir.

Amb aquests riscos, com es pot suposar, encara era més difícil la troballa de cartells de l'època republicana i de la Guerra Civil, amb les connotacions de la propaganda política que hi anava implícita contra la ideologia feixista dels mandataris i del sistema que imperava. Els llibreters que me n'oferien generalment feien d'intermediaris de particulars. Era necessària la confiança i la complicitat entre comprador i venedor. Més d'una vegada m'havien convidat a casa seva per veure amb tranquil·litat i sense perill la peça o les peces, de vegades de gran format, que m'oferien. D'aquí les dificultats, però també les satisfaccions, quan es presentava l'ocasió d'una troballa.

A la passió col·leccionista s'hi afegia l'emoció de la transgressió, i la convicció, d'altra banda, de recuperar documents de la nostra història. És fàcil dir-ho ara, però sense la voluntat d'uns pocs, tant dels qui ho venien, moltes vegades sense gran profit, cal dir-ho, com dels qui ho adquirien, no s'hauria aconseguit aquesta recuperació.

Per seguir la pista de l'origen de les adquisicions dels cartells hauria hagut de repassar el meus dietaris, on segurament trobaria més d'una referència concreta de la seva procedència, però en aquest breu parlament no és el cas. Tal vegada intentaré refrescar la memòria amb les anècdotes que recordi.

Dels llibreters de l'època, avui desapareguts, el qui em va facilitar el gruix més important de cartells fou en Marca, situat a la plaça de Sant Just i Pastor. Catalanista i demòcrata, l'entusiasmava aquest servei, estimava la seva professió de llibreter i, a més a més, en aquelles difícils circumstàncies considerava que calia protegir el nostre passat. Em va proporcionar col·leccions de diaris i publicacions, moltes de completes, de l'època republicana, com *El Matí* i *La Publicitat*, entre d'altres.

L'Emili Eroles, entranyable amic, tenia la parada en els famosos barracons de l'antic i desaparegut mercat de llibres vells de Santa Mònica, al final de la Rambla. Fou ell qui al principi de la meua dèria col·leccionista em va orientar i em va obrir portes adreçant-me a altres llibreters perquè em poguessin atendre sense suspicàcies. De jove Eroles havia tingut vel·leïtats literàries. Company íntim de Salvat-Papasseit varen

fundar l'efímera, però important, publicació *Un Enemic del Poble*. Al final dels anys setanta li vaig publicar *Les memòries d'un llibre vell*, on es pot seguir l'itinerari de la seva vida i la dedicació al llibre.

En pla de degoteig, en Creus i l'Àngel Batlle, llibreters del carrer de la Palla, també contribuïren a engrossir els fons bibliogràfics.

No puc oblidar una persona que aquells anys em va ajudar a adquirir coses concretes que havien d'existir però que eren difícils de trobar. Es deia Genovart, home il·lustrat, senzill i modest. Corredor de llibres i publicacions, coneixia els racons més impensats del món del llibre. La seva especialitat eren els patufets; en venia col·leccions i en completava. Fornia de peces rares la Biblioteca de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans, mitjançant el seu secretari, Ramon Aramon, que fou el qui me'l va recomanar. Fins i tot hi havia llibreters que se'n refiaven. Era un burxa impagable. Doncs bé, a part del que li demanava, tenia la sabia intuïció del que em podia interessar. Quasi cada dimecres de l'any compareixia al meu despatx i, com que tenia butlla, anava directe a la sala de juntes, generalment solitària, i buidava el farcell; era famós pel seu farcell. No esperava a veure'm; passava la nota a la meva secretària i cobrava. De tant en tant, el pescava i podia lliurar-li les notes del que tenia interès a trobar. A part d'aquests encàrrecs, em subministrava petites peces insòlites i inversemblants: fulls, fullets i llibres d'escassa difusió, publicacions de curta vida i rares i cartells; de tant en tant, una peça que no tenia preu. He de dir que mai vam discutir de preus. Era un home ponderat, i ja en el tardofranquisme, quan aquest mercat especial es va relaxar i els exemplars eren en els taulells i en els aparadors de les llibreries, els preus es van posar pels núvols.

Josep Maria Figueras, que va acabar fundant el Centre d'Estudis d'Història Contemporània, convertida en fundació i avui institució pública, els anys seixanta es deixà caure amb la seva esposa Virgínia a la casa que teníem a Gallifa i on en una antiga pallissa restaurada havíem instal·lat la biblioteca i l'arxiu, d'una banda per seguretat, diguem-ne, contra els escorcolls perillosos, i d'altra banda perquè a la casa de Barcelona no ens hi cabia ni un fullet de cantell.

Figueras coneixia la meva dèria, que compartia, i estava decidit a invertir, deia, en un fons de la Guerra Civil. No li ho vaig treure del cap, tot i que sabia que ja érem massa els qui la patíem, i li vaig suggerir que arreplegués tot el que existís aquí i a fora del seu rebesavi, Estanislau Figueras, un dels quatre presidents de la Primera República. Com és natural, no em va fer cap cas.

L'adquisició d'un fons important sobre aquesta matèria que va tenir l'avinentesa de trobar a Tolosa de Llenguadoc li va permetre iniciar el seu important fons. En cartells també tenia el seu apartat sensible, i no podien faltar en una col·lecció d'aquestes característiques. Fruit d'aquest fons, publicà el 1978 un excel·lent volum on es recollien prop de 600 cartells, la majoria dels quals eren de la seva col·lecció, amb les aportacions de 90 cartells de Josep Termes, 60 cartells del nostre amic Fontserè i 62 de meus. Vaig recomanar-li perquè en fes la introducció el meu amic Jaume Miravittles, comissari de Propaganda de la Generalitat durant la Guerra Civil i màxim responsable de l'orientació que es va donar a la propaganda mitjançant el cartell.

Podem dir que cap al final de la Primera Guerra Mundial el cartell patriòtic va iniciar una tímida aparició com a mitjà de propaganda de masses. És des de l'inici de la Guerra Civil, com ens ha explicat ja el nostre amic Giral-Miracle, que la mobilització de tots els sectors polítics i institucionals utilitzà aquest mitjà com a arma en la lluita contra la insurrecció dels militars. D'aquí la ressonància que han tingut els nostres cartells, fins i tot en l'àmbit internacional, com a fet de comunicació original en aquell temps, cosa a què cal afegir la qualitat dels artistes i també de la impressió.

Vull recordar el bon amic José Mario Armero, traspasat encara jove fa poc més de deu anys, amb qui, a més de l'amistat, ens unia el fervor del col·leccionisme cartellista. Ell en tenia de tota mena.

Titular d'un bufet important d'advocats de Madrid, molt ben relacionat amb les grans empreses nord-americanes i president que va ser durant molts anys d'Europa Press, disposava d'una informació de bona mà que intercanviàvem amb les referències que li facilitava dels meus contactes amb el president Tarradellas i de la política catalana clandestina, per la qual tenia molt d'interès.

Liberal i demòcrata visceral, deia que se sentia monàrquic de conveniència. Amb el seu pragmatisme, afirmava molt abans de la mort del dictador que l'única sortida del franquisme passava per Joan Carles, amb connivència amb el seu pare, de la qual cosa creia estar ben assabentat.

En la reserva que li agradava mantenir, va protagonitzar un paper molt important durant la Transició democràtica. És a casa seva que va produir-se la famosa entrevista secreta entre el president Adolfo Suárez i Santiago Carrillo, secretari general del Partido Comunista de España, que va permetre la legalització dels comunistes espanyols.

També la seva forta voluntat i la seva fermesa van fer possible el retorn del *Guernica* de Picasso, en contra de forces poderoses que s'hi oposaven.

Li interessaven tota mena de cartells, a més a més de les petites coses quotidianes de sempre. Ell deia que era col·leccionista «de lo efímero». Com que a mi solament m'interessaven els de la República o els de la Guerra Civil, no ens fèiem la competència. Els intercanvis els materialitzàvem quan ell venia a Barcelona o quan jo anava a Madrid. Era un assidu del Rastro madrileny. Un dia va adquirir una figureta de bronze. Va reconèixer tot seguit que era el bust del president Macià. Com hi havia anat a parar? Un misteri. Qui li va vendre no sabia de qui es tractava. Em va costar dos petits cartells d'anuncis de cigarretes, però per a mi és un guardó estimat en memòria seva.

Una altra font d'adquisicions venia de l'estranger, sobretot de França. La majoria eren llibres i fullets que no es podien adquirir aquí perquè estaven prohibits. Els que m'interessaven eren precisament els que anaven contra el règim o eren d'autors exiliats contraris al sistema o vetats per la seva manera de pensar. Les meves principals fonts provenien de llibreters especialitzats en la matèria, com en Gual, de Perpinyà, en Soriano, de la Librería Española, o en Josep Martínez, de Ruedo Ibérico, aquests dos de París. Com que era perillós dur-los personalment, me'ls enviaven en paquets postals a mi mateix. Una vegada em van obrir el paquet a

correus, em van citar i vaig haver de dir que jo no ho havia demanat. Naturalment, se'l van quedar.

De Tànger rebia uns llistats d'oferta i de sol·licitud de llibres referents a la Guerra Civil. Algun em va interessar. La persona que ho manegava es deia Southworth. Uns anys després vaig tenir ocasió de conèixer-lo, de tenir-hi una bona amistat i d'acabar no gaire bé. Herbert Rudletge Southworth era un ciutadà nord-americà que durant la Guerra Civil havia ajudat des de Washington els republicans espanyols. Formava part de la comunitat dels quàquers, que es van comprometre contra el feixisme i contra el nazisme. Al final dels anys cinquanta s'instal·là a Tànger, on muntà una fàbrica de patates xip.

Amb una important família jueva del Marroc, els Cohen, varen instal·lar Ràdio Tànger. Durant uns anys aquesta emissora va tenir una certa importància estratègica. Aquí va començar la seva afecció a tot el que feia referència a la Guerra Civil. Tot se'n va anar en orris. Mohammed V, quan va tornar de l'exili, va nacionalitzar-li l'emissora, i va haver de vendre el negoci. En vendre el negoci va haver d'optar per anar-se'n a viure a França. Durant aquest temps s'havia casat amb Suzanne Mauri, advocada francesa, simpàtica i culta, magistrada del Tribunal Internacional de Tànger. A Tànger no vaig arribar a conèixer-los, malgrat que hi havia fet estades i hi teníem amics comuns, com Josep Andreu i Abelló, director llavors de la Banca Pariente, i Josep Dencàs, exconseller de Governació de la Generalitat en l'època dels fets d'octubre de l'any 1934 i que, retirat de la política, exercia de metge a l'antiga ciutat internacional.

Dono aquests detalls perquè vam tenir una molt bona relació, marcada per la mútua afecció al col·leccionisme, i perquè mitjançant la seva impressionant biblioteca, considerada mundialment com una de les millors sobre la Guerra Civil, es convertí ell mateix en historiador reconegut per les seves obres, entre les quals destaquen *El mito de la cruzada de Franco* i *La destrucción de Guernica*.

Tot això ve a tomb perquè, assabentat pel president Tarradellas, de qui també era amic, que jo tenia cartells de la guerra, em va voler conèixer. Em va invitar a casa seva, al *château* de Puy, un petit castell prop de la ciutat de Châteauroux, i el que va

passar és que em volia comprar els cartells i jo no els volia vendre. Vam quedar, evidentment, amics i que quan s'atrevís a venir a Catalunya ho faria principalment per veure els cartells de la guerra. Poc temps després es va vendre tota la col·lecció a la Universitat de San Diego, de Califòrnia, per una quantitat fabulosa de dòlars; es va vendre el *château* de Puy i va comprar el *château* de Roche perquè era més maco; es va vendre la col·lecció important de la Guerra Civil, i quan va anar a viure a aquest *château* va començar a fer una altra col·lecció de la Guerra Civil. Això és l'esperit del col·leccionista, que no s'acaba mai.

L'any 1965 va venir a fer la primera visita a Barcelona, i amb la seva esposa va venir a Gallifa i va poder contemplar els cartells. Va començar a fotografiar-los, però n'hi havia tants que hi va renunciar. Southworth havia fet un tracte amb Josep Martínez, de Ruedo Ibérico, per reproduir-los en un llibre. Hi vaig estar d'acord. Vam quedar que vindria una persona de tota confiança per fotografiar-los, però va anar passant el temps i no ho realitzaven, fins que vaig decidir anar-los a recollir i endur-me'ls a casa. D'aquesta manera es va acabar la possibilitat de publicar-los. L'amistat, a causa de tot això, es va refredar.

Francesc Català Roca, que venia sovint a Gallifa, que era fotògraf de Llorens Artigas i de Joan Miró en les col·laboracions artístiques de ceramista i pintor, em va reproduir els cartells en blanc i negre i en transparències en color en previsió de possibles confiscacions o que es podessin perdre. No em va cobrar res; ho va fer solament pel plaers de veure'ls i de tocar-los.

A Granollers, al començament de l'any 1980, un amic de Jaume Miravittles, en un moment polític excepcional, en ocasió de la celebració de les primeres eleccions al Parlament de Catalunya i en nom del Museu de Granollers, va demanar-li què es podia fer de representatiu en record de la Generalitat republicana. Miravittles, que coneixia els meus cartells, va proposar d'exposar-los. El Museu ho trobà apropiat, jo ho vaig acceptar i acordàrem fer una tria que fos representativa d'aquells moments històrics. Els cartells triats feien referència al camp, als problemes de la dona, a les qüestions de tipus sanitari, a la política pedagògica i, fins i tot, amb anticipació, als

perills ecològics que calia evitar. En aquells cartells es feia patent la necessitat de l'esforç de tothom per guanyar la guerra i també es mostrava la solidaritat amb la lluita contra els facciosos, amb els bascos, els asturians, els andalusos i els resistents a Madrid.

L'exposició al Museu de Granollers s'inaugurà el 26 de febrer de 1980 amb el títol «El cartellisme en temps de la Generalitat, 1932-1939». Fou presidida pel president de la Generalitat de Catalunya, Josep Tarradellas, que obrí l'acte. Després d'uns mots de l'alcalde de Granollers, vaig fer una breu presentació dels cartells, i, tot seguit, Jaume Miravittles va fer una magistral conferència sobre la comunicació gràfica en aquells moments de la Guerra Civil des de la seva tràgica experiència. En aquell acte es donava la coincidència que, sent ell comissari de Propaganda de la Generalitat republicana, Josep Tarradellas havia estat conseller en cap del Govern de la Generalitat de Catalunya al mateix temps. D'aquella circumstància històrica havien passat quaranta anys.

El 1982, i per a la Fira de la Candelera de Molins de Rei, els meus companys d'Esquerra Republicana de Catalunya de la localitat em demanaren de fer una mostra. També férem una exposició, per a què vàrem escollir uns quants cartells dels més representatius.

També l'abril del 84, i organitzat pel Departament de Cultura de la Generalitat, al Palau Moja se celebrà una exposició amb el títol «El cartell en les institucions de la Catalunya autònoma».

L'interès pel cartellisme és present en tot temps i arreu. Els nostres cartells participen en totes les mostres que s'han fet i es fan. En aquests moments n'hi ha diverses exposicions a Catalunya que en donen fe. Se'n fan tesis i sorgeixen nous col·leccionistes, i es paguen a alts preus en les subhastes.

Fins i tot, el cartell és motiu de comentaris d'actualitat. Lluís Permanyer parlava fa unes setmanes en un article a *La Vanguardia* de l'esvàstica dels Català, és a dir, del cartell en què figura una creu gammada sobre l'empedrat mullat i un peu calçat amb una espadenya que l'ha aixafat. Explica que es va escollir l'escenari de Capitania i

que el fotògraf Pere Català Pic, amb l'ajuda del seu fill, Francesc Català Roca, molt jovenet, va fer l'esvàstica de fang. Fins aquí tot bé. El peu era d'un mosso d'esquadra, apunta Permanyer, que feia guàrdia a Capitania. A la vegada, recorda que Pi i Sunyer, militant d'Esquerra, reivindicava que aquell peu era seu, i ho posa en dubte, ja que els Català ho haurien explicat. En realitat, el peu no era de cap mosso d'esquadra ni tampoc del Pep Pi i Sunyer, d'Esquerra Republicana, fill de Carles Pi i Sunyer. El peu era d'en Pere Pi i Sunyer, fill del doctor August Pi i Sunyer, que no era d'Esquerra, encara que hi simpatitzava. En Pere estava destinat a Capitania, i per proximitat s'hi va trobat embolicat. L'empedrat era del carrer Ample i els Mossos d'Esquadra mai no van fer guàrdia a Capitania.

Com s'havia fet, m'ho havia explicat en Jaume Miravittles mirant-se el cartell després de més de trenta anys de no veure l'original, però cal llegir les memòries d'en Pere Pi i Sunyer, on ho explica fil per randa.

He de dir a favor del meu bon amic Permanyer que la confusió és donada per la quantitat de Pi i Sunyers que circulen. Admet Miravittles, d'aquesta nombrosa i famosa família, de la qual ell també era pròxim, amb la seva fina ironia, que de Pi i Sunyers n'hi havia la tira; de Sunyers Pi, menys; de Sunyers, algun, però que encara no havia nascut cap Pi Pi.

Encara no s'acaben aquí les referències a aquest cartell. Diumenge passat, també a *La Vanguardia*, un senyor que s'adreça al defensor del lector puntualitza l'exactitud de la paràbola de l'esvàstica a la creu gammada del cartell. Diu que la creu dels Català està orientada a l'esquerra i que, per tant, s'ha de denominar «sauvàstica», i que la creu nazi, orientada a la dreta, sempre va ser anomenada «esvàstica». Permanyer, conciliador, respon que tothom ha donat indistintament, amb permís de l'acadèmia, el nom d'«esvàstica» a les creus gammades. Doncs bé, per ficar-hi cullerada, m'he mirat el *Diccionario de símbolos* d'en Cirlot, i anota, amb la seva erudició, que «swastica», amb essa i ve doble i sense accent, és *dextroversa* i, per tant, la dels nazis, i que «swawastica», amb essa, ve doble, segona ve doble i sense accent, és la *sinistroversa*, és a dir, la dels Català. Ara és bo filar prim, però en

aquells moments no crec que ni els Català ni tota el Comissionat de Propaganda en pes estiguessin per aquests detalls. O sí, aneu a saber; potser l'orientaren *sinistroversa* per fer la guitza als nazis.

Finalment, he de dir que la passió pel col·leccionisme no té aturador i, en esperit, estigueu segurs que segueix. Arriba un moment, però, que s'ha de pensar en el futur i en allò que es diu però no es pensa, que la vida no és eterna.

La decisió de dipositar la col·lecció al Parlament em mereixia tota la confiança i la certesa que la tenia com si fos a casa meva. Ho vam consensuar, com es diu ara, amb la meva dona i amb els meus fills, i decidírem posar punt final a una dèria que va durar molts anys en el moment que tornaven les llibertats al nostre país. Ara corresponia a les institucions i a les noves generacions la recuperació de la memòria històrica.

Per acabar, vull donar les gràcies a les moltes persones d'aquest Parlament que durant tots aquests anys han treballat perquè aquest fons bibliogràfic i documental estigui ben atès i perquè, al cap i a la fi, sigui útil als estudiosos del nostre passat.

I ara, especialment, vull donar les gràcies al president Benach per la seva iniciativa; als qui han tingut cura de la bona reproducció dels cartells, pel plaer de la vista, i, a més a més del seu coneixement, per l'acurat estudi que n'ha fet, a l'amic i expert professor Daniel Giralt-Miracle. Total, que aquest llibre fa molt de goig.

Gràcies.

(Aplaudiments.)

El president

Tenim ara el privilegi d'escoltar el senyor Carles Fontserè, uns dels protagonistes d'aquest llibre cartellista. Senyor Fontserè.

El Sr. Carles Fontserè i Carrió (cartellista)

Bé, jo no sóc ni crític d'art ni historiador. Sóc un cartellista del 36. Quan va esclatar la República a Espanya jo tenia quinze anys i ja vaig fer els primers cartells. Jo llavors

era estudiant dels Jesuïtes. La meva família era de dretes i vaig fer uns cartells de propaganda per als tradicionalistes, però entre els quinze anys i els vint les lectures, sobretot de Tolstoi i d'altres autors, em van fer canviar políticament el meu punt de vista i vaig esdevenir un home d'esquerrres.

El 19 de juliol era un moment que el cartellisme estava de moda. El cartellisme era considerat l'art d'avantguarda del moment, i a mi em feia molta il·lusió fer cartells.

En venir el 19 de juliol i esclatar a Barcelona la revolució, em vaig adonar –perquè jo vaig sortir al carrer a xafardejar, vaig anar amunt i avall– que a la plaça de Catalunya hi havia uns cavalls morts, entre alguns ciutadans que havien mort, i feia una pudor tremenda. No podies entrar a la plaça de Catalunya sense posar-te un mocador al nas, i així i tot també era tremenda.

Lavors, en aquell moment, s'organitzaven ja unes milícies per anar a alliberar Saragossa, i aleshores se'm va acudir de fer un cartell perquè els qui anaven a lluitar fossin substituïts per altres que treballessin i netegessin Barcelona i els serveis públics funcionessin. I per això vaig fer el primer cartell que es va editar a Barcelona, que deia «Treballa pels que lluiten». I jo vaig portar aquest cartell, que el vaig fer a casa, al sindicat. En el sindicat hi havia dos o tres altres cartellistes que també van fer un cartell, i, com que no teníem editors, els va editar el PSUC i van sortir tres cartells.

La meva activitat va durar un any, perquè el setembre del 37 el Govern va cridar la lleva del 37 i jo vaig ingressar a l'exèrcit. És a dir que la meva producció cartellista a Catalunya va durar menys d'un any. I, en general, com que quasi tots els cartellistes d'aquell moment eren joves, van ingressar a l'exèrcit. Això vol dir que la majoria dels cartells que hi ha aquí, els cartells catalans, es van fer els primers mesos de la Guerra Civil. Per contra, a Madrid, el Ministerio de Propaganda va crear una secció de dibuixants i aquests van continuar fent cartells al llarg de tota la guerra, i, per tant, relativament hi ha una sèrie de cartells editats a Madrid.

En aquella època la indústria gràfica solament existia a Barcelona, a València i a Madrid. Fer un cartell era una cosa complicadíssima i que prenia molt de temps. Actualment, per exemple, editar un cartell en color durà senzillament unes hores.

Llavors es necessitaven molts dies, perquè les premses d'imprimir eren lentes i solament podien imprimir un sol color. Per tant, el tiratge d'un color podia durar tot un dia, el segon color un altre dia..., és a dir que, com a mínim, la impressió d'un cartell durava de tres a quatre dies. Per això, tenia un gran valor, perquè era una cosa complicada i difícil de fer.

I jo no sóc historiador, no sóc crític d'art, i, per tant, no puc parlar d'aquests aspectes, sinó que solament puc parlar de la meva experiència personal d'aquells anys. I els cartells que jo vaig fer en aquella època solament són entre el juliol del 36 i el setembre del 37, quan vaig ser mobilitzat a les Brigades Internacionals. I amb mi van sortir de Catalunya milers de catalans per ingressar a les Brigades Internacionals. I d'això pràcticament no se'n parla. Millor dit, no se'n parla gens. I quan es fan homenatges a les Brigades Internacionals es parla solament dels estrangers que van venir i no es parla dels catalans i els espanyols que van participar-hi.

Durant la meva activitat com a soldat de les Brigades vaig practicar molt un cartellisme monumental en els llocs on vaig estar. Però tot això ha desaparegut amb la guerra i no n'ha quedat rastre, com altres artistes que també van treballar en els fronts i la seva obra ha desaparegut.

Jo vaig ser mobilitzat, com dic, el 36, i vaig ingressar a les Brigades el setembre del 37. Les Brigades eren a Albacete disseminades en una sèrie de pobles, i allà jo vaig treballar. Però de tot això no en queda res.

Parlo de les Brigades perquè lamento que sovint es fan elogis i vénen interbrigadistes, i no es parla mai dels catalans que vam lluitar i vam ser a les Brigades. Aquests catalans companys meus van fer la Batalla de Terol i en van morir moltíssims. Les Brigades van tenir moltíssimes baixes, i això fins a tal punt que va ser molt fàcil per al president del Govern, Joan Negrín, desfer les Brigades, perquè, de fet, les Brigades van deixar d'existir com a tals.

Llavors –és curiós, això és de l'afecció que he fet jo *a posteriori*–, un llibre de cartells resulta simpàtic de mirar, perquè es van fer abans de conèixer les barbaritats del franquisme. És a dir, en aquests cartells es parla de guanyar la guerra, es parla

d'ajudar la rereguarda, però no es parla dels crims del franquisme, perquè són cartells fets els primers mesos, i els artistes teníem encara una eufòria de guanyar, fins a tal punt que a Catalunya, a Barcelona, es van organitzar unes milícies per anar a alliberar Saragossa. No pensàvem en aquell moment que Barcelona, tres anys més tard, hauria de ser defensada, i Barcelona ja no tenia mitjans per defensar-se. És a dir que jo, personalment, i bàsicament tots els meus companys, teníem l'optimisme de guanyar la guerra. Per això aquests cartells manifesten molts la idea de guanyar la guerra contra l'enemic, però cap no manifesta el sentit de derrota que va haver-hi tres anys més tard.

Bé, jo lamento ser l'únic que queda dels cartellistes catalans. En la República jo tenia quinze anys i en la Guerra Civil, vint, i els meus companys durant la Guerra Civil ja tenien de vint-i-sis a trenta anys. Per tant, han desaparegut tots i em quedo jo tot sol per poder parlar d'aquella cosa. És tot.

(Aplaudiments.)

El president

Moltes gràcies pel seu testimoni, senyor Fontserè. El molt honorable senyor Joaquim Xicoy va ser president d'aquest Parlament en la III i la IV Legislatura, justament quan es va fer el catàleg de la col·lecció de la donació del senyor Fornas. A ell, també li hem demanat que ens adreci unes paraules.

El Sr. Joaquim Xicoy i Bassegoda (expresident del Parlament)

Molt honorable president del Parlament de Catalunya, senyores diputades..., també vull saludar els qui comparteixen la presidència: el senyor Giralt-Miracle –començo per la dreta, perdonin–, el Josep Fornas i Martínez i aquest miracle de joventut que és el senyor Fontserè.

Bé, jo quan aquesta tarda em dirigia cap aquí al Parlament amb el cotxe pensava: «A veure què diràs.» Però, com que sabia que abans parlarien quatre persones o tres, m'he dit: «Ja t'inspiraran, no et preocupis.» Però, de sobte, se m'ha ocorregut un dubte. Dic: «Potser s'ha equivocat, el president del Parlament, el senyor Benach, el

molt honorable senyor Benach, en escollir-me a mi», perquè no sé si ho sap, si no ara ho diré, però jo ja he complert, ja fa bastants mesos que he complert, els vuitanta anys, i en aquests moments em sento absolutament alliberat, gloriosament alliberat, d'això que se'n diu parlar en llenguatge «políticament correcte», de manera que jo ara quan parlo dic el que em surt de dins, per dir-ho amb una expressió moderada i decent. I, per tant, escolti'm, jo he de dir al president que jo procuraré ser, si no políticament correcte, perquè ja no en tinc l'obligació..., però que si nota que em passo que em tregui la paraula, perquè té autoritat suficient per fer-ho.

Bé, jo no sóc una autoritat en art, no sóc un crític d'art, no hi entenc, però sí que sóc un interessat evident en la matèria cartellista. Perquè, qui són els destinataris dels cartells? No són els intel·lectuals, no són els savis, no són els artistes; és el poble, i jo, com a membre del poble, em sento interpel·lat, em sento emocionat, em sento mogut, pels cartells, i, per tant, puc parlar dels cartells.

I, d'entrada, ja puc dir –ha estat una cita que ha fet el senyor Giralt-Miracle– que el Salvador de Madariaga era un gran intel·lectual, però que de tant en tant l'espifiava, perquè en la cita que ens ha fet deia que la Guerra Civil Espanyola havia estat la lluita entre la intel·ligència, la intel·lectualitat, l'art, contra la barbàrie. Si hagués estat així, si els cartellistes eren tan superiors als de la zona facciosa, la victòria de la República hauria estat una victòria per golejada. No hi hagué color, i passà al revés. És a dir, els intel·lectuals, els artistes, els savis, els cartellistes, van ser clamorosament derrotats. I aquesta és una de les grans tragèdies d'aquest país, tragèdia que ha sabut recollir el senyor Josep Fornas en la seva dèria, en la seva afició –no sé si dir-ne «vici», del col·leccionisme–, perquè va escollir en el moment corresponent una col·lecció d'uns fets extraordinaris.

Pràcticament, és les publicacions de l'edat contemporània de Catalunya fins a la Guerra Civil. Ho ha anat recollint i és una col·lecció fabulosa. Qualsevol de les grans biblioteques del món, que en poguéssim dir «biblioteques universals» –i ara a mi se m'acut, per exemple, la Biblioteca del Senat dels Estats Units d'Amèrica, que ho té

tot–, hauria pagat milions per la Col·lecció Fornas. I aquesta és la gran lliçó de Fornas.

Aquí, quan jo he advertit que em podia cridar l'atenció el president, pot estar tranquil, el senyor Fornas, perquè d'ell només en puc dir meravelles. Ara, d'altres coses que pugui dir potser ja no tant. Però el senyor Fornas, a més de la humilitat que representa fer una donació només amb una contrapartida que no és en benefici seu, que va ser el conveni que hi va haver entre el senyor Coll i Alentorn, el meu antecessor en el càrrec, i el senyor Fornas..., va ser la publicació d'un catàleg, que es fes la catalogació de l'obra, sense cap contrapartida, sabent que tenia a les seves mans milions no de pessetes, sinó d'euros, encara que aleshores no hi havia euros. Doncs bé, modèstia i desinterès. Què més pot tenir un patriota?

Bé, ja n'ha parlat, l'amic Fornas, de la petita història que va tenir aquesta col·lecció. Jo, quan vaig tenir el privilegi de veure-ho culminat durant un mandat meu, en vaig dir que era l'obra de la seu, perquè va durar deu anys; la catalogació va durar deu anys. I jo li vaig dir, en l'acte que vam celebrar quan es va publicar el catàleg, que músic pagat fa mal so, i, com que ell havia pagat per endavant, a la bestreta, havia lliurat la seva col·lecció fabulosa, està clar, el Parlament no va tenir pressa a pagar-la a aquest preu simbòlic que ell va posar tan desinteressat.

Malgrat tot, els serveis del Parlament van estar deu anys treballant, perquè, primer, els mitjans de què llavors disposava, el Parlament, els serveis de biblioteca, no eren els que són ara. El senyor aquí present a la meva esquerra, l'actual president del Parlament, pot gaudir no solament de més espai del que gaudíem nosaltres, sinó de més serveis i de més mitjans, i jo l'envejo, perquè llavors es feia el que es podia, i al cap de deu anys vam culminar l'obra de la seu.

Jo vull dir, per acabar, que, a mi, em sabia greu una cosa, i ara potser em cridarà l'atenció, el president. Em fa por que tots plegats mitifiquem la Segona República. La Segona República va ser una ocasió perduda per a l'Estat espanyol, una ocasió en què el país podia canviar radicalment, es podia modernitzar, es podia europeïtzar, i allò va ser foc d'encenalls. Al poc temps, els qui havien estat els pares d'aquella

República, com el doctor Marañón, Ortega y Gasset, etcètera, deien en el Parlament: «No es eso, no es eso.» Dramàtic. Es va perdre una gran ocasió que va aixecar il·lusions i esperances en tot el país. Va ser una il·lusió frustrada. Va acabar malament, i jo m'atreiria a dir que no solament per culpa d'un cop militar, perquè en aquest país estàvem molt acostumats als cops militars, vull dir de dretes i d'esquerres; el segle XIX no és res més que un reguitzell de cops d'estat, cops d'estat que duraven unes hores, uns dies, i aquest va ser un altre cop d'estat amb què ningú no podia pensar que anéssim cap a una guerra civil.

I va ser una tragèdia immensa, entre altres motius, i ara jo parlo a títol personal, perquè no es va poder establir, almenys al meu criteri, on són els bons i on són els dolents. El meu pare, demòcrata, catalanista acèrrim de tota la vida, va ser assassinat a la zona republicana, i no al juliol quan hi havia la febrada de la revolució –perquè aquest és un dels drames de la nostra Guerra Civil, que es van barrejar una guerra civil, un cop d'estat i una revolució–, ni a l'agost, ni al setembre, ni a l'octubre, ni al novembre. El 5 de desembre, a la tàpia del cementiri de Montcada, fou assassinat sense cap mena de judici per una espècie de policia paral·lela que existia que en deien «patrulles de control».

Bé, m'estranya que els historiadors de la nostra Guerra Civil, que són abundosos i competents, no hagin fet la llista dels catalanistes, dels demòcrates, dels qui tenien aquestes dues qualitats, que moriren a la zona republicana.

Per això dic que la República..., ideals magnífics, una ocasió formidable, una esperança col·lectiva immensa, però que va acabar malament. Va ser frustrant.

Bé, ara potser era a punt d'avisar-me, però ho havia de dir; ho havia de dir perquè no mitifiquem quelcom que no val la pena mitificar. És un fet històric, ens pot ensenyar moltes coses.

I, sobretot, ara diria una altra cosa, i m'atreiré a dir-la: una de les causes del fracàs de la Segona República a Madrid i aquí va ser allò que se'n va dir en determinada època el «tot o resisme», el tot o res. Ara ens podem trobar en una situació semblant: els qui ho volen tot i els qui ens portaran al no-res.

Moltes gràcies.

(Aplaudiments.)

El president

Moltes gràcies, molt honorable senyor Xicoy. El Parlament, com vostè sap, és la casa de la paraula, precisament, i de la paraula se'n pot fer ús ben lliurement.

Permetin-me, abans de cloure aquest acte, que faci també algunes aportacions, que intentaré que siguin breus.

El motiu i l'excusa perquè el Parlament endegués aquesta publicació també és la commemoració del setanta-cinquè aniversari, precisament, de la proclamació de la República catalana, i no és una justificació qualsevol, amb tot el que representa i amb totes les valoracions que se'n puguin fer, evidentment.

Però és que parlem d'un moment clau en la nostra història, un moment en què, de la mà del president Macià, recuperem les nostres institucions de govern per primer cop després de més d'un segle, primer en forma de república, després transformades en el Govern de la Generalitat. Parlem d'un moment, aquell de fa setanta-cinc anys, ple d'il·lusions, de somnis, que durant un breu temps es van començar a fer realitat. Parlem també, i em fa l'efecte que aquest és un factor important, del reconeixement d'uns ideals que van ser estroncats per la guerra i per la dictadura posterior, que, evidentment, va ofegar drets i llibertats.

Aquells ideals republicans, que anaven molt més enllà d'una forma de govern, i com la nostra llengua, com la nostra voluntat de ser nació, però, no van morir. Simplement es van haver d'exiliar o van haver de sobreviure en la clandestinitat. Avui encara són entre nosaltres, formen part del que avui és Catalunya.

L'excusa, doncs, s'ho valia, tot i que, més enllà de la commemoració de la Segona República, com venia a dir en el pròleg que he tingut l'honor d'escriure, aquest també vol ser un reconeixement, un homenatge més que merescut, al senyor Josep Fornas i als qui, com ell, en situacions no gens fàcils, assumint riscos, s'entesten a conservar la veritat, la realitat.

Diuen, i diuen malament, que la història l'escriuen els vencedors. Però, precisament, és gent com el senyor Fornas i com els qui el van ajudar en la seva col·lecció – clandestina, per cert, i tan gran, aquesta col·lecció, com la seva generositat, que el va portar a fer-ne donació al Parlament de Catalunya–, a partir d'aquestes aportacions voluntàries, a partir d'aquests sacrificis sostinguts al llarg dels anys, els qui realment l'acaben escrivint. És aquesta gent qui ens ajuda a conservar el que un dia va ser.

Em complau, doncs, poder expressar al senyor Fornas, amb les meves paraules, amb la publicació d'aquest llibre, sobretot amb la publicació d'aquest llibre, i amb aquest acte, l'agraïment de tot el país pel que ell, d'alguna manera, en diu la seva «dèria», la seva tossuderia col·leccionista.

Ho podem fer, a més a més, tots els presents acompanyats de Carles Fontserè, que és un nom fonamental del cartellisme, com ja s'ha explicat, un d'aquells catalans de l'època que van fer art de la propaganda i que hi van atorgar un valor cultural que sobrepassa el pur interès històric. Vull aprofitar també la seva presència per lloar la seva obra avui i aquí, per reconèixer la molta feina que va fer.

I també, si m'ho permeten, vull agrair al senyor Daniel Giralt-Miracle la seva col·laboració, que ha atorgat prestigi i qualitat a aquesta obra, que no deixava de ser una obligació moral d'aquest Parlament: aprofitar el material de la Col·lecció Fornas com a instrument per a la recuperació i la conservació de la memòria històrica.

I, vet aquí, la memòria històrica, precisament, és el que no podem perdre de cap de les maneres. Els qui van viure aquelles èpoques, aquells temps, que van patir una guerra, que van patir una dictadura, que en molts casos van patir tortura, presó, exili, els qui van perdre la vida per defensar la democràcia, la catalanitat, la República, no es mereixen l'oblit. Ens és imprescindible recuperar al màxim possible aquesta memòria històrica, perquè els joves d'ara i del demà, perquè el poble present i futur de Catalunya, no es mereixen encarar els seus reptes de futur sense la riquesa del coneixement del passat.

Darrerament s'ha fet molt per la recuperació d'aquesta memòria, però encara queda molt per fer. El Parlament, dins de les seves limitades possibilitats, també. Després

de tants anys ja és hora de mirar el passat als ulls i fer-ho sense abaixar la mirada, ni girar-la, fer-ho sense pors.

Finalment, els seré sincer: aquesta edició fa molt de goig, i fa goig per presentació i per continguts. Vull felicitar també els serveis d'aquesta casa, del Parlament de Catalunya, que s'han implicat en aquest treball. De debò que me'n sento orgullós. Aquest llibre és un testimoni històric que formarà part del present i el futur dels qui continuen, dels qui continuem, cercant la llibertat, la justícia i el progrés de Catalunya.

Moltes gràcies, sobretot, als qui han estat protagonistes d'aquest llibre en el moment corresponent i ara, i moltes gràcies a tots vostès per assistir a aquest acte.

Bona nit.

(Aplaudiments.)